

Co by udělal Kant?

Etika v čase pandemie

Pandemie je komplexní problém, který má morální, zdravotní, ekonomické a politické konsekvence. Lze při vědomí různosti i ambivalence jednotlivých perspektiv najít racionální principy, podle nichž se můžeme morálně rozhodovat? A co vůbec morální rozhodování v koronavirové době znamená? Filosofie pár odpovědí nabízí.

TOMÁŠ HŘÍBEK

Začnu-li tím, že probíhající pandemie koronaviru nastoluje i palčivé morální otázky, mnozí obrátí oči v sloup, protože jim slovo „morálka“ připadá naprosto papírové. Nebo si pod ním představí předsudky dotěrných konzervativců, kteří vnucují své úzkoprsé normy ostatním. Progresivisté zase často považují morálku za součást měšťácké ideologie. Některé morální normy lze opravdu snadno zneužít pro omezení svobody jedněch a upevnění panství druhých. Ve skutečnosti ale morálka nepředstavuje tak úzkou ani okrajovou oblast. Na jejím poli se pohybujeme pokaždé, když se snažíme učinit správné rozhodnutí, jednat spravedlivě, splnit své povinnosti, domoci se svých práv, jednat charakterně nebo strávit život jako dobří lidé, případně když usilujeme o to, aby byla dobrá celá společnost. Úvahám tohoto typu se nedokážeme vyhnout, i když často jsou naše morální soudy pouze implicitní v rozhodnutích, která přijímáme. Mohou být implicitní, protože život nevybočuje z obvyklých kolejí. Poslední dobou z nich ovšem uhnul výrazně. Je ohroženo naše zdraví a bezpečí, a zdraví a bezpečí druhých lidí – jak našich blízkých, tak naprostých cizinců. Jsme konfrontováni s novými situacemi, a pokud se chceme zachovat správně, musíme v nich uvažovat explicitně, protože se nelze spolehnout na běžné vzorce chování.

Vybočení ze zajetých kolejí

Ne všechna z morálních dilemat, o nichž se zmíním, musel ve stejné míře řešit celý svět. V některých zemích, včetně České republiky, jsme jich byli ušetřeni zavedením včasných opatření, která způsobila zpomalení a zmírnění nákazy. Například jsme nezažili, nebo jen v omezené míře, vykupování potravin a léků. Ale kdyby k tomu došlo, je takové chování odsouzené? Někdo by hromadil zásoby pro sebe a svou rodinu, aniž by na vteřinu pomyslel na potřeby druhých, ale hromadění zásob nemusí být výraz čirého egoismu. Někdo by řekl, že takové jednání je morálně přípustné, protože se řídí pravidlem „kdo dřív přijde, ten dřív mele“, a toto pravidlo je fér, přinejmenším za předpokladu, že stejnou šanci přijít a zásobit se měl každý. Jenže takové pravidlo lze zpochybnit: nikdo z nás není lepší než ten druhý, takže nemá právo zamezit uspokojení základních potřeb ostatních lidí, zvláště když zásoby, jež by mohly prospět někomu dalšímu, nevyužije nebo nechá zkazit.

Stejně jako bychom měli přemýšlet, jak férově rozdělit omezené zásoby zboží, mohla by nastat situace, kdy bychom museli spravedlivě rozdělovat omezené zdravotnické zdroje a zařízení. V Itálii a Španělsku se museli lékaři rozhodovat, komu přidělit nedostatkové plicní ventilátory, a někteří pacienti museli být zkrátka odmítnuti. Kolegové z Ústavu státu a práva navrhli, že pokud by takový akutní nedostatek nastal v našich nemocnicích, měli by lékaři brát v úvahu věk pacienta – smrt je pro pacienta tím horší, o čem více času ho připraví; pro člověka v pokročilém věku, jenž před sebou má již jen krátký čas, není smrt tak špatná jako pro mladého. Rozhořčené reakce na tento návrh většinou prozradily nepochopení

naléhavosti situace lékařů, kteří musí podobná rozhodnutí činit, případně posloužily k inzerování údajně vlastní morální převahy, obvykle křesťanské proveniencí. Přitom je možné na zmíněný návrh odpovědět racionálně: čím starší pacient, tím delší dobu byl plátcem do systému všeobecného zdravotního pojištění, a tím více si tedy ventilátor a další nákladnou lékařskou péči v pokročilé fázi svého života zaslouží ve srovnání s mladým pacientem. Starší pacient si péči již takřka jistě předplatil.

Omezování svobody

Vykupování zásob a odpírání zdravotnických materiálů jsme tedy byli, alespoň protentokrát, ušetřeni, díky omezením občanských práv, k nimž se naše vláda uchýlila. Jenže tato omezení vzbuzují další morální otázky. Je morálně přípustné omezovat takovým způsobem osobní svobodu občanů? A co když jako řadový občan zjistím, že někdo další nařizovaná bezpečnostní opatření nedodrží – například nenosí roušku? Je správné, abych ho oznámil na policii? Někteří z nás by takové jednání odsoudili jako uduvačství. Za normálních okolností je donášení nepřipustné. Jenže v pandemii jde o veřejné zdraví a potenciálně

nevidět rozdíl mezi dohledem bez souhlasu a omezeným dohledem – trasováním – za transparentních podmínek a s výslovným souhlasem sledovaného.

Konečně, etické otázky vyvolává i situace, v níž se nacházíme nyní, tj. závěr první fáze pandemie. Kdy a jak je správné začít rozvolňovat restriktce? Ve veřejné diskusi se vyhranily dva názory. Podle jednoho z nich je lidský život nejvyšší hodnota, takže s rušením restriktcí je třeba čekat co nejdéle, protože ekonomie stojí na škále hodnot o mnoho níže. Podle druhého názoru je třeba ekonomii nastartovat co nejrychleji, a to i za cenu „přijatelného rizika“ pro lidský život. Vypadá to, že stoupenci první pozice mají nad těmi druhými jednoznačně morální výhodu; jsou to morální idealisté, kteří hájí lidskost proti ekonomickému cynismu. Ale situace je ve skutečnosti složitější. Idealisté mají sklon přehlížet, že ekonomie není oddělena od zbytku našeho života. Zhroucené hospodářství znamená masovou nezaměstnanost, která způsobí nemoc a smrt stejně jako pandemie, přičemž postiženy budou hlavně nejzranitelnější vrstvy společnosti. Navíc sociální distancování – které se může v nějaké formě protáhnout

obvykle prezentovány jako vzájemně protikladné. Rád bych v závěru naznačil, že se ve skutečnosti doplňují a že alespoň v některých případech generují shodná či alespoň neprotikladná morální doporučení. Ta lze použít jako základ veřejné politiky.

Nejprve ke komplementaritě obou principů. Není to tak, že Kant je proti konání dobra; spíše tvrdí, že dobročinnost má meze, které je nemravné překročit. Je v pořádku sledovat prospěch většiny, ale není čestné použít k tomu někoho jako pouhý prostředek.

V praxi však oba etické principy povedou k podobným závěrům. Například vykupování zásob je nemorální podle obou z nich: má z něj prospěch menšina, která navíc v ostatních vidí jen překážku, jež jí stojí v cestě. Podobně by se Mill i Kant shodli i na ohlašování nedisciplinovaných občanů. Vládní dohled se jeví omluvitelnější z utilitaristického než z kantovského hlediska. Ale i kantiané připustí, že je legitimní omezit svou libovůli, pokud s vládní politikou dokážeme vyslovit racionální souhlas.

Velké rozdíly by zpočátku mohly nastat v otázce rušení restriktcí a distribuce vzácných medicínských zdrojů. Zdá se, že utilitaristé budou ochotni oživit hospodářství i za cenu

V posledních týdnech si mnozí výslovně kladli otázku, jak rozsáhlé omezení svobody lze v zájmu obecného dobra povolit vládě. Ilustrace Bety Suchanové

nakažený jedinec, který se prochází mezi lidmi, aniž by chránil ostatní, je jako sociopat vystavující na odív nabitou střelnou zbraň. Kdybychom v době před koronavirem na ulici narazili na člověka, jenž mává pistolí, zřejmě bychom neváhali a zavolali policii – a považovali bychom to nejspíš nejen za morálně přípustné, ale dokonce za morální povinnost.

V posledních týdnech si mnozí výslovně kladli otázku, jak rozsáhlé omezení svobody lze v zájmu obecného dobra povolit vládě. Zvláště moderní technologie dovolují sledovat pohyb občanů, a zasahovat tak do jejich soukromí způsobem donedávna nepředstavitelným. Tyranské režimy se pochopitelně rády schovají za masku ochránce veřejného zdraví, ale zřejmě nebudou váhat použít data o svých občanech k jiným účelům a s jejich sběrem budou pokračovat i po konci pandemie. Iluze si jistě nelze dělat o žádné vládě, avšak na druhé straně by bylo nejspíš paranoidní

na léta, pokud bude vývoj vakcíny trvat tak dlouho – se negativně odrazí na růstu domácího násilí, násilí na dětech a na jejich psychosociálním vývoji.

Prospěch versus férovost

Jak je vidět, morální rozhodování se týká každého aspektu pandemie. Ale zřejmě se nechceme rozhodovat případ od případu, nýbrž principiálně – zvláště když nemáme jasný návod ve zkušenostech z „normální“ doby. Naštěstí nám moderní etika nejméně dva racionální principy nabízí. Utilitaristé, například John Stuart Mill či dnes Peter Singer, tvrdí, že bychom si měli zvolit takový způsob jednání, který přinese *prospěch* – obvykle co největšímu množství zúčastněných. A deontologové, opírající se o Immanuela Kanta, doporučují konat tak, abychom se vyhnuli instrumentalizaci morálních aktérů; musíme s nimi jednat *fér*. Ve školském podání jsou tyto principy

individuálních obětí, kdežto kantovci oběti na oltář obecného blaha odmítnou. Konečně, pokud jde o alokaci vzácných zdrojů v medicíně, utilitaristé patrně dají přednost pacientům, jejichž záchrana prospěje mnoha dalším (rodinným příslušníkům, zaměstnavatelům a kolegům atd.). Kantovcům se to může jevit jako redukce člověka na pouhý prostředek cizího dobra. Nicméně i kantovci mohou přistoupit na kritérium, podle něhož mají být nedostatkové zdroje poskytnuty pacientům s největší šancí na přežití. Na takové kritérium může hypoteticky přistoupit i osoba, již se dané rozhodnutí týká – pokud by byla ve stavu o tom uvažovat. Totéž se týká i rozhodnutí, kdy a jak rychle oživit hospodářství.

Autor je filosof.